

מניין ימי הבריאה (מד-סא)

מד

אמר הכוזרי: מפליא שיש לכם מניין שנים מאומת מבריאת העולם⁸⁹.

מה

אמר החבר: אכן לפי זה אנו מחשבים את השנים. אין בזה חילוק בין שני יהודים מכוזר ועד חבש.

מו

אמר הכוזרי: וכמה אתם מונים היום?

מז

אמר החבר: ארבעת אלפים וחמש מאות. פירוטן מבואר מחיי אדם, שת ואנוש עד נח. אחרי כן שם ועָבַר עד אברהם. אחרי כן יצחק ויעקב עד משה, עליו השלום. אלה הם, בשל דבקותם, הגרעין של אדם וסגולתו⁹⁰. לכל אחד מהם היו ילדים שהיו כקליפות. הם לא דמו לאבות, ולכן לא דבק בהם דבר אלוהי⁹¹. מניין השנים נקבע

הערות - ילמד ענוים דרכו

89 מפני שידוע לו רק שתי שיטות: הספירה ההודית למיליוני שנים או התפיסה הפילוסופית על קדמות העולם. ספירה מדויקת של שנים עם פירוט ההיסטוריה מתמיהה, בפרט מפני שזה דבר שנחלקו עליו כלל החכמים והנה יש עם שטוען למסורת ברורה.

90 לשון ריה"ל א, צה: "אדם... בָּךְאו מושלם כאיש צעיר, שלם במבנהו ובמידותיו. הוא זה אשר קיבל נפש בשלמותה ושכל בשיא האפשרי של כושר אנושי מלְדָה, וכוח אלוהי אחרי השכל, כלומר הדרגה שבה ידבק באלהים וברוחניים, ויִדַע את האמיתות בלי לימוד במחשבה קלה ביותר. הוא קרוי אצלנו בן אלוהים, הוא וכל הדומים לו מבין צאצאיו הם בני אלהים. הוא הוליד ילדים רבים. איש מהם לא התאים להיות ממלא מקום אדם זולת הַבָּל, כי הוא דמה לו. וכאשר הרג אותו קין אחיו מתוך קנאה על דרגה זאת, ניתן לו כפיצוי שֵׁת אשר דמה לאדם והיה סגולתו וגרעינו. זולתו היו כקליפות וכתמרים גרועים. וסגולת שֵׁת — אנוש. כן נדבק הדבר בנח באמצעות יחידים, שהיו גרעין, דמו לאדם ונקראו בני אלהים. היתה להם שלמות במבנה, במידות, באריכות חיים, בידיעות וביכולת. על פי משך חייהם חושבו השנים מאדם עד נח. וכן מנח עד אברהם". ועיין רמב"ן בראשית ו, ד.

91 חלוקה זו שבכני אדם הראשון ובכאים אחריו עד יצחק אבינו אינה מתבררת כאן אלא לקמן א, צה. ריה"ל מזכיר עניין זה כאן רק כדי להבהיר שהמניין של ימי הבריאה נעשה על פי שנותיהם של "האלוהיים", כלומר אותם שנוולדו במדרגה שהדבר האלוהי נמצא בהם.

בריאת ישראל על ידי האלוה היתה תהליך ארוך שהתחיל מאדם הראשון ונמשך עד יציאת מצרים. לכן בעיני ריה"ל "הישראליות" נמצאת בסגולתה כבר בראשית הבריאה. וכך גם נתינת התורה, הנבואה והמצוות המסוימות, שמתאימות להתפתחות של הגרעין הישראלי. לכן אנו מוצאים יסודות אמוניים, ומצוות ודעות שמקורם בתורה, עוד לפני מתן תורה ומשה רבנו.

מסיבה זו חוקי חמורבי (שחי בתקופת אברהם) אינם מפתיעים כלל, שהרי כבר אדם הראשון היה נביא ה', ידע את בוראו ואת דרכיו, לפחות באופן חלקי. מעלת תורת משה היא שלמותה, דיוקה

מסלול 1: יום ד לפרשת וירא

מסלול 2: יום א לפרשת וירא

על-פי האלוהיים⁹². אלה היו בודדים ולא חבורות, עד שיעקב הוליד שנים עשר שבטים, אשר כולם היו ראויים לדבר האלוהי. אז האלוהות הפכה להיות בציבור. ועל-פיהם⁹³ מניין השנים. מניין השנים של מי שקדם - יש לנו מפי משה, ואנו יודעים מה שממשה עד הלום.

מח

אמר הכוזרי:⁹⁴ פירוט זה מרחיק את החשד הרע בדבר כזב או קנוניה, כי על דבר כזה לא יסכימו עשרה מבלי שינטשו זה את זה ויגלו את סוד הסכמתם, או ישללו את דבריו של מי שמאמת אצלם דבר מעין זה. כל שכן המונים גדולים. ועוד: מניין השנים קרוב⁹⁵ ואין מקום לכזב ולהוצאת לעז עליו⁹⁶.

הערות - ילמד ענוים דרכו

ונצחיותה, ולכן לא באה לעולם אלא כשהאומה הישראלית נשלמה ביצירתה. וז"ל הראי"ה באדר היקר (עמ' מב): "כשבאה האשורולוגיה (=הארכיאולוגיה) לעולם, ונקפה את הלבבות, בדימונים שמצאה, לפי השערותיה הפורחות באוויר, בין תורתנו הקדושה לדברים שבכתבי היתדות, בדעות, במוסר ובמעשים. האם הנקיפה הזאת יש לה מוסד שכלי אפילו במעט? וכי אין זה דבר מפורסם שהיה בין הראשונים יודעי דעת אלוהים, נביאים, וגדולי הרוח, מתושלח, חנוך, שם ועבר וכיו"ב, וכי אפשר הוא שלא פעלו כלום על בני דורם אף על פי שלא הוכרה פעולתם כפעולתו הגדולה של 'איתן האזרחי' אברהם אבינו ע"ה? ואיך אפשר שלא יהיה שום רושם כלל בדורותם מהשפעותיהם? והלא הם מוכרחים להיות דומים לענייני תורה..." נמצא שחכמות האלוהות אצל העמים - מקורן בנביאים שהיתה בהם הסגולה הישראלית. ועיין לקמן ג.ג.

הסבר נוסף למציאות חכמות האלוהות אצל העמים הוא פנימי-סודי, שבזמן שבירת הכלים התפזרו ניצוצות קדושה בכל המקומות, ובכל בני האדם יש ניצוצות קדושה ששורשם ומקורם בקדושת ישראל. וישראל במהלך הדורות הולכים ומלקטים אותם ומחזירים אותם לקדושה. גם הסבר זה נמצא בהמשך דברי הראי"ה שם בהזכירו את הפסוק: "זה ספר תולדות אדם".

92 לא ברור: למה מונים את מניין הבריאה רק מהם? ריה"ל רומז כאן שהספירה היהודית לשנות הבריאה היא ספירה לחלות הדבר האלוהי בעולם, ולא בהכרח ספירה לבריאת הנמצאים כולם. ריה"ל רומז כאן למה שיכתוב בסעיף סז, שאין זה מפריע לאמונה היהודית להאמין שלפני זמן הספירה שלנו היתה היסטוריה שלמה של בריאה. אנו סופרים את התחלת ההיסטוריה שבה יש בעולם "אדם" שהוא בעל "הדבר האלוהי". באשר לשאלה אם אותה נקודת זמן היתה גם נקודת ההתחלה של כל הנבראים או שמא היו בנקודה זו נבראים אחרים שעדיין לא הופיע בהם "הדבר האלוהי" - ריה"ל עונה שאין זה משנה לעניין תורתנו. "זה ספר תולדות אדם ביום בראו ה' אלוהים אדם..." לא בריאה במובן שלא היה לפני כן, אלא במובן שעל ידי הנבואה והציווי נהפך לאיש אחר, כמו שמסופר על כל הנביאים. בריאה היא התערבות אלוהית במה שכבר קיים, כמו שמתאר ריה"ל לקמן על "בריאת האומה" - בסעיף פא. ועיין עוד לקמן.

93 על פי כל "אלוהיים".

94 ארבע מעלות בסיפור ימי הבריאה על פי התורה: ההסכמה של כל היהודים, הפירוט, קרבת הספירה והעם החכם והביקורתי שהיה בתקופת משה.

95 בדרך כלל סיפורי העמים על "מה שהיה" מתחילים בעשרות אלפי שנים וללא רציפות כרונולוגית, כדי שלא יהיה ניתן לבקר אותם.

96 העתיק דבריו של הכוזרי - הרמב"ן בדרשת "תורת ה' תמימה", במעלה השנייה של התורה: "עוד

מט

אמר החבר: נכון. אברהם היה בעצמו נוכח בהתפלגות הלשונות⁹⁷. הוא וקרוביו המשיכו לדבר בלשון עֶבֶר סבו. לכן נקרא "עברי"⁹⁸. ארבע מאות שנה לאחר מכן בא משה, עליו השלום, בשעה שהעולם היה מלא יותר מאי פעם בשליטה בחכמות השמימיות והארציות. הוא בא אל פרעה. חכמי מצרים וחכמי בני ישראל שעמדו כנגדו וחקרו את מעשיו לא האמינו לו אמונה שלמה שאלהים פונה בדיבור אל בשר-ודם⁹⁹, עד אשר השמיע להם את פנייתו בעשרת הדיברות¹⁰⁰. כך נהג עמו כלפיו לא מתוך בורות, כי אם בחכמתם מחשש מפני התחבולות כגון החכמות השמימיות וזולת זאת דברים שאינם עומדים בבדיקה, כמו מטבע מזויף. ואילו הדבר האלוהי כזהב פז

הערות - ילמד ענוים דרכו

התורה מאירת עיניים אפילו בסיפורים ומעשים שבה, שכולם חכמה גדולה ושורש אמונה. שהרי אתה יודע מפשטי הכתובים שעמרם אבי משה ראה לוי, והוא ראה יעקב, ויעקב למד תורה מפי שם בן נח, כי הנה בן חמישים שנה היה יעקב כשמת שם בן נח. והוא (משה) שהכריז על עם גדול ועצום ורב בין החרטומים ומכשפים והוברי שמים ואומר בפרסום: אבי (עמרם) הגיד לי, כי אבי אביו (יעקב, אבי סבו) ראה בריאת העולם (היינו ראה את שם שהיה מניצולי המבול -) שהמבול כמו בריאת העולם הוא, ומי שמודה במבול על כורחו מודה בחידוש העולם. ועוד שהיה שם (במבול) נח, שראה (את מתושלח שראה) את אדם הראשון, היודע שהוא בעצמו היה יחיד בעולם בלא אב ואם. ובוודאי אם היה הדבר שקר - ידעו הכל בו והיה מוכחש מפי כמה זקנים וכמה חכמים שבעם שיודעים דברי הימים. שהרי כולנו נדע מפי זקנינו המעשים המפורסמים שהיו משגיגים ושלושה דורות מייחסונו ובתינו ונחלתנו, ופלוגי הפחת (=פחה, שליט) בנה מגדל פלוני, ואפילו הסיפורים אנו מזכירין מהם תמיד, ואין אדם יכול לזכור בדברים גדולים כאלו. ועוד שפרסם כל האומות וייחוסיהם ובנייני המדינות. וכללו של דבר - כל פרט ספר בראשית. וכן פ' ה"ר משה ז"ל בספר מורה הנבוכים (ג,ג) כוונת הסיפורים שבתורה והייחוסים נכתבו להודיע אמיתות החידוש לדורות, כמו שאני עתיד להזכיר לפנים".

97 עיין בראשית יא, ז-ט.

98 בבראשית רבה מב,ח מובאים שלושה טעמים: "ויגד לאברהם העברי - רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד. רבי נחמיה אומר: שהוא מבני בניו של עבר; ורבנן אמרי: שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי". ואכן בסעיף צה כותב ריה"ל שאברהם נקרא "עברי" מפני שהיה תלמיד של עבר, וזכה להוציא את הדבר האלוהי מהכוח לפועל בזכות היותו "סגולת עבר ותלמידו". אולם הדברים קשורים זה בזה, כי הלשון משמרת את העניין שאותו עם עוסק בו. לכן לשונו של עבר היא שיכלה להעביר גם את היסודות הלימודיים של "הדבר האלוהי". את זה מבאר ריה"ל לקמן ב,סח, ושם הוא כותב שלשון זו היא הלשון שבה דיבר ה' עם אדם הראשון, ע"ש. וכיוון שהיה אברהם תלמיד עבר וממשיכו, היה הוא מעבר אחד וכל העולם מהעבר השני.

99 "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'" (שמות ד, א); "היש ה' בקרבנו אם אין" (שם יז, ט); "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם" (שם יט, ט); "היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי" (דברים ה, כ); "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד, כב). ועוד בחנו את משה במהלך שהותם במדבר, כמו בפרשת קורח ופרשת מרים והמתאוננים וכו'.

100 יבואר לקמן בסעיף פז.

המוסיף בעת בחינה דינר לדינר.

כיצד אפוא ניתן לדמות שהם יעלו על דעתם שחמש מאות שנה קודם להם היתה שפת עִבְרִי לבדה, והלשונות נפלגו בכָּבֵל בימי פְּלֹג, ושתייחש אומה אחת [אל יפת] ואומה שנייה אל שם ואומה שלישית אל חם, וארצותיהן אלה ואלה? הייתכן שיימצא היום מישהו שיעלה בדעתנו (שיש) שקר בייחושי אומות מפורסמות, בסיפוריהן ובלשונותיהן, זאת שעה שהוא מדבר על מה שהיה לפני פחות מחמש מאות שנה?

ג

אמר הכוזרי: זה לא ייתכן, מה גם שאנו מוצאים את החכמות בכתב ידם של מחבריהן מלפני חמש מאות שנה. אי אפשר לשקר לגבי הידיעות המפורסמות, כגון ייחושין, לשונות וכתבי יד, הנמסרות בשם מי שהיו לפני חמש מאות שנה.

גא

אמר החבר: כיצד אפוא לא ביקשו לסתור את דברי משה, שעה שֶעָמו תבעו ממנו הוכחות, כל שכן האחרים?

גב

אמר הכוזרי: אלה דברים מקובלים, חזקים ומושתתים היטב.

גג

אמר החבר: ¹⁰¹ האם אתה חושב שהלשונות קדומות ללא התחלה?

גד

אמר הכוזרי: לא. הן מוסכמות. הראיה לכך היא היותן מחוברות משמות-עצם, פעלים ומלות-יחס, ואלה מורכבים מהאותיות הלקוחות ממוצאי ההגייה¹⁰².

גה

[אמר החבר: הראית (אדם) בודה לשון מלכו, או שמעת עליו?¹⁰³]

הערות - ילמד ענויים דרכו

101 כאן עובר החבר להבאת ראיות נוספות לכך שלאנושות מקור אחד משותף. מצד אחד ריבוי הלשונות גורם לנו להסיק שאין מקור כל העמים באדם אחד, ומצד שני יש דברים משותפים לכל האומות, כמו ימי השבוע והספירה העשירונית. הסיבה לכך: הלשון אינה נולדת עם האדם, אלא הלשונות הן "הסכמיות" - מתהוות על ידי הסכמה של קבוצה מסוימת להתאגד יחד, וחלק מהאיגוד הוא יצירת שפה המיוחדת להם. לכן אין בריבוי השפות ראיה לכך שאין לאנושות מקור אחד משותף.

102 במאמר ב,סח ריה"ל יוכיח שבניגוד לכל הלשונות, הלשון העברית אינה "הסכמית" אלא היא הלשון הנבואית, מאת האלוה.

103 הערת פרופ' שורץ: פסקה זו הושמטה בכ"י והושלמה על פי תרגום ר"א תיבון.

נו

אמר הכוזרי: לא ראיתי ולא שמעתי. אין ספק שהן נוצרו בדור כלשהו, מבלי שהיתה קודם שפה מוסכמת, מתוך שעם מסוים הסכים על שפה.

נז

אמר החבר: השמעת על אומה החולקת על השבוע הידוע, המתחיל ביום ראשון ומסתיים בשבת?¹⁰⁴ הייתכן שתהיה התאמה בזאת בין אנשי סין לבין אנשי האיים המערביים מבלי התחלה שבה התכנסו והסכימו?

נח

אמר הכוזרי: אין זה אפשרי אלא בהסכמה של הכלל. אבל זה אינו מתקבל על הדעת. או שהאנשים כולם בני אדם הראשון או בני נח, או בני אב אחר, והשבוע מסורת בידם ממולידם.

נט

אמר החבר: זאת רציתי להגיד. אכן גם מניין העשרה (=הספירה העשירונית) מוסכם על ידי האנשים במזרח ובמערב. איזה טבע יגרום לאנשים לעצור בעשר, אלא אם כן הדבר מסורת ממי שהתחיל בו?

ס

אמר הכוזרי: כיצד לא יפגום באמונתך זאת, מה שמוסרים על אנשי הודו שיש להם עתיקות ובניינים שהם מאמתים כי הם בני אלף אלפי שנים?

הערות - ילמד ענוים דרכו

104 יש להעיר על דברי ריה"ל שדווקא היו אומות עתיקות שמספר ימי השבוע שלהן היה שונה: ששה ימים או עשרה או חמישה. בניגוד למחזוריות השנתית שתלויה בסיבוב כדור הארץ סביב השמש, והמחזוריות החודשית שתלויה בסיבוב הירח והמחזוריות היומית שתלויה בסיבוב כדור הארץ סביב עצמו - שהן כולן יחידות זמן טבעיות, למחזור השבועי אין שום יחידת זמן טבעית מחייבת. לא ניתן לחוות אותה אלא במפגש עם העולם הרוחני, כמו שקרה במן בעת שהיו ישראל במדבר, וכפי שמודגש לקמן בסעיף פו. על כן ברור שחלוקת השבוע לשבעה ימים היא מסורת ששייכת ל"בני האלוהיים" ואחריהם לעם ישראל, ואילו שאר העמים חילקו את השבוע בהתאם לנוחות שלהם, שהרי החלוקה לשבעה אינה נובעת מעניין טבעי אלא מעניין דתי-רוחני. רק עם התפשטות הנצרות בעולם על ידי האימפריה הרומית והתפשטות האסלאם נקבעה החלוקה הישראלית בעולם. אמנם אין ההבדל בימי השבוע מעיד על כמה מקורות למין האנושי, אך גם לא ניתן לטעון לאחידות המלמדת על מקור אחד לאנושות. עם זאת, ניתן ללמוד מכך על עניין אחר והוא ההשגחה העליונה שיש על עם ישראל, שעל אף היותו קטן הכמות - רעיונותיו מתפשטים בכל העולם.

מסלול 1: יום ד לפרשת וירא

מסלול 2: יום א לפרשת וירא

סא

אמר החבר: היה פוגם באמונתי אילו נמצאה תפישה מבוררת או ספר שציבור הסכים עליו בלי מחלוקת במניין השנים. ואין כזאת כלל. אלא הם אומה מופקרת. אין האמת מבוררת אצלם. הם מכעיסים את בעלי הדתות בדיבורים מעין אלה, כמו שהם מכעיסים אותם בפסיליהם, קמיעותיהם ותחבולותיהם, ואומרים שהם מועילים להם. הם לועגים למי שטוען שיש לו ספר מאלהים. עם זאת נתחברו ספרים מועטים שכתבם אנשים בודדים, וחלשי הדעת מתפתים על-ידם, כגון כמה ספרי אסטרוולוגים שבהם מניחים כרונולוגיה של עשרות אלפי שנים, כמו ספר החקלאות הנבטית¹⁰⁵. מצוינים בו שמותיהם של ינבושאד, צגריט ודואני. טוענים שהללו היו לפני אדם הראשון ושינבושאד היה מורו של אדם הראשון, וכיוצא באלה.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע התורה מונה את ימי הבריאה רק על פי שנותיהם של "האלוהיים"?
- ✦ מהן ארבע הסיבות שבגללן מניין ימי הבריאה על פי התורה אמין יותר ממניין אנשי הודו?
- ✦ מדוע היה חשוב שמשוה יתגלה דווקא במצרים, שהיתה האימפריה של מדעי הטבע והרוח באותם הימים?
- ✦ האם ריה"ל רואה את הניסיונות שישראל ניסו את משה כדבר שלילי או חיובי?

הערות - ילמד ענויים דרכו

105 נכתב בערך בשנת תשע מאות לספירה הנוצרית על ידי אחמד אבן ושחשיה אלנבטי, שטען שהוא רק מתרגם את הספר מכשדית עתיקה לערבית, אולם רוב החוקרים טוענים שהספר פרי דמיונו. ועיין מו"נ ג, כט; רמב"ן לבראשית יא, כח.

מסלול 1: יום ד לפרשת וירא

מסלול 2: יום א לפרשת וירא